

УДК 811.111'25:070(043.3)
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.26>

ПЕРЕКЛАД АНГЛОМОВНОЇ СТИЛІСТИЧНО МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ ВІЙСЬКОВОЇ ГАЛУЗІ

TRANSLATION OF ENGLISH STYLISTICLY MARKED VOCABULARY OF THE MILITARY BRANCH

Федоренко С.В.,

orcid.org/0000-0001-8517-9975

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Цепкало О.В.,

orcid.org/0000-0002-8634-1265

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Мальцева І.В.,

orcid.org/0000-0003-2900-020X

старший викладач кафедри теорії,

практики та перекладу англійської мови

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті висвітлено результати перекладацького аналізу англійськомовних стилістично маркованих лексичних одиниць, виокремлених шляхом довільної вибірки з лексикографічних джерел, Інтернет-ресурсів, Інтернет-журналів, науково-популярної літератури. Зазначено, що військова фахова мова, характеризуючись чіткістю та лаконічністю, становить комплексне поєднання таких складників, як військово-прикладна термінологія та стилістично маркована лексика, які зазнають безперервного розвитку й удосконалення за рахунок появи нових військових реалій і понять. Схарактеризовано стилістично марковані лексичні одиниці у складі військової лексики (по-перше, ці лексеми виникають здебільшого з-поміж особового складу збройних сил англійськомовних країн і певною мірою є незрозумілими в процесі використання поза межами збройних сил, але вони можуть розширювати сферу свого вживання завдяки широкому діапазону комунікативної взаємодії в сучасному інформаційному просторі; по-друге, вони включають лексичні одиниці різноманітного емоційного забарвлення; по-третє, з-поміж цих лексичних одиниць переважають лексико-фразеологічні одиниці, які не зрозумілі або мало зрозумілі для людей, не пов'язаних із військовою галуззю. Окреслено, що склад стилістично маркованої військової лексики поповнюється здебільшого шляхом словотвору (лексико-семантичного та морфологічного), утворення стійких фразеологічних словосполучень. Відповідно до типу поповнення досліджуваної лексики, дібрані для перекладацького аналізу лексеми поділено на утворені морфологічним способом, утворені лексико-семантичним способом та фразеологічні одиниці. Встановлено, що найбільш оптимальними прийомами для досягнення адекватності й еквівалентності перекладу англійськомовної стилістично маркованої лексики військової сфери є калькування, транскодування, підбір словникового відповідника, реметафоризація, деметафоризація, логічний розвиток поняття та експлікація.

Ключові слова: англійськомовна військова лексика, військова фахова мова, військовий переклад, стилістично маркована лексика, прийоми перекладу.

The article highlights the results of translation analysis of English stylistically marked lexical items, selected by random sampling from lexicographic sources, Internet resources, online magazines, popular science literature. It is noted that the military specialized language, characterized by clarity and conciseness, is a complex combination of such components as military-applied terminology and stylistically marked vocabulary, which are constantly developing and improving due to the emergence of new military realities and concepts. Stylistically marked lexical items in the military vocabulary are considered (firstly, they arise mostly from the personnel of the armed forces of English-speaking countries, and they are

to some extent incomprehensible when they are used outside the armed forces, but they can expand their scope due to the wide range of interactions in the modern information environment; secondly, they include lexical units of various emotional colors; thirdly, among these lexical units, phraseological units dominate, and they are not comprehensible to people not related to the military sphere. It is outlined that the composition of stylistically marked military vocabulary is replenished mainly by word formation (lexical-semantic and morphological), the formation of phraseological units. It is established that the most optimal methods for achieving the adequacy and equivalence of translation of English stylistically marked vocabulary of the military sphere are calque, transcoding, selection of vocabulary, remetaphorization, demetaphorization, logical development of the concept and explication.

Key words: English military vocabulary, military specialized language, military translation, stylistically marked vocabulary, translation techniques.

Постановка проблеми. У сучасних умовах загострення бойових конфліктів у світі на тлі постійної появи новітніх розробок у сфері озброєння та стратегій і методів ведення бою вимагає безперервного оновлення термінологічного вокабуляра задля задоволення потреб військовослужбовців. Також нині військова лексика перестає функціонувати тільки у вузькоспеціальних контекстах, вона наявна в повсякденному вжитку політиків, журналістів, дипломатів, а також пересічних людей завдяки глобалізованому інформаційному простору, в якому одна з основних ролей у поширенні інформації належить засобам масової інформації по всьому світу. Це все своєю чергою вимагає дедалі більше лінгвістичних досліджень сучасної фахової мови військової сфери, в галузі військового перекладу в тому числі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти військового перекладу є об'єктами досліджень українських і зарубіжних мовознавців, пов'язаних із теорією військового перекладу (В. Балабін, Л. Гончарук, Б. Дзись, П. Банман, П. Матюша, Н. Нелюбін, О. Нікіфоров, Н. Романенко і Е. Шагардинова, О. Солодяк, Е. Шорин, О. Юндіна, С. Янчук та ін.), працях, які висвітлюють особливості перекладу військової лексики (Л. Бондаренко, М. Зайцева, О. Ковтун, Ю. Космацька, Ю. Полежаєв та ін.). На думку В. Балабіна, військовий переклад є спеціальним видом мовного посередництва, що здійснюється в збройних силах із метою реалізації завдань лінгвістичного забезпечення військ. Український дослідник також визначає військовий переклад як «спеціальний вид міжкультурної двосторонньої й двомовної комунікації, що має своїм об'єктом тексти військової тематики і здійснюється в звичайних та екстремальних умовах військової служби у військово-політичній, військово-технічній і військово-спеціальних сферах діяльності збройних сил за мовним посередництвом військового перекладача» [1, с. 12].

Нині проблематика фахової військової мови також досить часто стає об'єктом дослідження вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, які вивчають шляхи формування, творення вій-

ськової лексики та її семантики (Дж. Алджео, А. Андріянова, Д. Василенко, І. Литовченко, В. Кондрашов, І. Кочан, С. Кравець, Т. Панько, Р. Стацюк, Л. Ткачова, Л. Туровська та ін.), лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники формування та функціонування військової термінології (В. Шевчук, Т. Михайленко та ін.), питання визначення військового сленгу та його переклад (Г. Судзиловський, П. Діксон та ін.), когнітивні аспекти функціонування військової лексики (І. Андрусак, Г. Бучина, Л. Венедиктова та ін.) тощо. Усі ці питання постійно перебувають у колі інтересів фахівців із лінгвістики та досліджуються під різними кутами.

Постановка завдання. Мета статті полягає у висвітленні результатів перекладацького аналізу англійських стилістично маркованих лексичних одиниць, виокремлених шляхом довільної вибірки з лексикографічних джерел, Інтернет-ресурсів, Інтернет-журналів, науково-популярної літератури.

Виклад основного матеріалу. Військова фахова мова, характеризуючись чіткістю та лаконічністю, становить комплексне поєднання таких складників, як військово-прикладна термінологія та стилістично маркована лексика, що зазнають безперервного розвитку й удосконалення за рахунок появи нових військових реалій і понять [10]. Зазвичай стилістично марковану військову лексику поділяють на розмовну лексику, військові неологізми та військовий сленг. Останній, охоплюючи майже всі сфери військової діяльності, представлений лексичними одиницями, які «мають яскраве емоційно-оцінкове забарвлення, що відображають військовий побут і реалії, що використовуються здебільшого у військових колах, але відомі всім носіям мови та вживані в процесі комунікації для експресивної функції, а не з метою кодування мови» [2, с. 34].

Стилістично марковані лексичні одиниці у складі військової лексики характеризуються тим, що:

– ці лексеми виникають здебільшого з-поміж особового складу збройних сил англійських країн і певною мірою є незрозумілими у вико-

ристанні поза межами збройних сил, але вони можуть розширювати сферу свого вживання завдяки широкому діапазону комунікативної взаємодії в сучасному інформаційному просторі;

– вони включають лексичні одиниці різноманітного емоційного забарвлення;

– з-поміж цих лексичних одиниць переважають лексико-фразеологічні одиниці, які не зрозумілі або мало зрозумілі для людей, не пов'язаних із військовою галузю [5].

Склад стилістично маркованої військової лексики поповнюється шляхом словотвору (лексико-семантичного (слова та словосполучення, утворені шляхом перенесення значень: *match box* – транспортно-десантний планер) та морфологічного (слова та словосполучення, утворені шляхом словоскладання, афіксації, скорочення, конверсії: *gigadier general* – генерал, який постійно роздає стягнення)), утворення стійких фразеологічних словосполучень, а також шляхом іншомовних запозичень [3].

Матеріалом дослідження постав корпус англійської стилістично маркованої військової лексики, який налічує 455 одиниць, виокремлених шляхом довільної вибірки з лексикографічних джерел, Інтернет-ресурсів, Інтернет-журналів, науково-популярної літератури.

Під час перекладацького аналізу англійських стилістично маркованих одиниць військової сфери ми спиралися на загальноприйняті класифікації прийомів перекладу С. Романової та А. Коралової [7], О. Селіванової [8; 9], Ж.-П. Віне та Ж. Дарбельне [4], Т. Левицької та А. Фітермана [6]. Відповідно до цих класифікацій виявлено найбільш оптимальні прийоми для досягнення адекватності та еквівалентності перекладу англійської стилістично маркованої лексики військової галузі, як-от: калькування, транскодування, підбір словникового відповідника, реметафоризація, деметафоризація [8, с. 463], логічний розвиток [4], експлікація (описовий переклад). Останній, на думку за Т. Левицької та А. Фітермана [6] є стилістичним трансформаційним прийомом перекладу.

До того ж з огляду на тип поповнення складу стилістично маркованої лексики, ми поділили аналізовані лексеми на утворені морфологічним способом (34%), утворені лексико-семантичним способом (41%) та фразеологічні одиниці (25%). Перейдемо до аналізу трансформацій окремо для кожного типу досліджуваних лексичних одиниць військової сфери із зазначенням частки у відсотковому співвідношенні до сумарного показника застосованих у дослідженні трансформацій.

Відомо, що лексичні одиниці, утворені морфологічним способом, є модифікаціями на словотвірному рівні. Цим пояснюється необхідність адекватної передачі лексем з урахуванням особливостей будови та форм тієї чи іншої лексеми. Англійські військові лексеми цього типу становлять 34% загальної кількості досліджуваного матеріалу.

З-поміж прийомів перекладу утворених морфологічним способом лексем домінує експлікація з показником 34% від обсягу всіх експлікованих одиниць: *geardo* – надекіпірований військоволужбовець; *commo* – техніка зв'язківців. Другим за частотністю є прийом надання словникового відповідника (24%): *cannibalize* – розкуркулити (зняти запчастини з несправної техніки перед її списанням із метою подальшого використання для ремонту робочої техніки); *voluntold* – добровільно-примусово (стосується виконання розпоряджень командира). Прийом калькування у випадку утворених морфологічним способом лексем становить 13% від загального обсягу одиниць, перекладених шляхом застосування такого способу (*digies* – пікселька; *counterinsurgency* – придушення внутрішніх заворушень). 9% деметафоризованих одиниць припадає на утворені морфологічним способом лексеми (*minesweeping* – розмінування). Логічний розвиток поняття спрацював із показником 14% (*screening* – маскування). Прийом транскодування для лексем вищеназваного типу становить 6%: *medevac* – медевак (медична евакуація пораненого гелікоптером).

Беручи до уваги вищезазначені показники, можна зробити висновок, що експлікація є найбільш рекурентним прийомом перекладу утворених морфологічним способом досліджуваних лексичних одиниць, оскільки надає чітке й розгорнуте пояснення для абревіатур і акронімів, якими представлена лівова частка розглянутого матеріалу. Словникові відповідники теж становлять значну частину від загального обсягу, що доводить яскраво виражений термінологічний характер військової лексики. Калькування та логічний розвиток поняття знаходяться на майже однаковому рівні для цих лексем. Цікавим і до того ж справедливим фактом є цілковита відсутність реметафоризованих одиниць, адже цей прийом більш дієвий для лексем, утворених лексико-семантичним способом, у випадку з процесами семантизації лексем.

Утворені лексико-семантичним способом лексичні одиниці становлять 41% досліджуваного матеріалу та відображають цілу низку стилістичних прийомів, покликаних забезпечити емо-

ційність та експресивність військової лексики. Переклад цих одиниць викликає значні труднощі, оскільки вимагає творчого підходу та майстерного володіння словом. Це єдиний тип лексем, для якого спрацювали всі зазначені вище перекладацькі трансформації.

Експлікація утворених лексико-семантичним способом одиниць становить 30%, що є передовим показником для прийому описового перекладу, порівняно з іншими типами лексем: *double-digit midget* – військовослужбовці, яким залишилося менше 100 днів до закінчення контракту; *Taco* – оцінка «незадовільно» за бойові тренування військовослужбовців ВПС США. На прийом калькування припадає 11% від загального обсягу перекладених таким прийомом одиниць: *voice in the sky* – голос у піднебессі (оголошення в гучномовець); *stabbed* – заколотий (вибраний командиром для виконання бойового завдання).

Словникові відповідники цих лексем становлять 21% і таким чином мають кількісну перевагу над іншими типами лексем: *amphibian* – амфібійно-десантний транспортний засіб (із можливістю пересування водою й суходолом); *guarded frequencies* – частота радіонагляду; *locate* – розвідувати.

Прийом деме́тафоризації з показником 19% щодо інших прийомів перекладу є прийомом, спрямованим саме на передачу утворених лексико-семантичним способом лексем метафоричного характеру: *bang-bang* – вогнепальна зброя; *dope on a rope* – десантники; *over the hill* – дезертир. 3% одиниць, перекладених шляхом реметафоризації, становлять семантичні лексеми: *back on the block* – згадала баба, як дівкою була (зустрічатися з друзями, які були ще до вступу на військову службу). На одиниці, перекладені інструментом логічного розвитку, припадає 11%: *a good piece of gear* – чудовий спеціаліст; *kill box* – заборонена зона (тактика ведення бою), а на транскодування – 5%: *Jawa* – Джава (військовослужбовець, дислокований у пустельному регіоні).

Таким чином, із-поміж прийомів перекладу лексичних одиниць військової сфери, утворених лексико-семантичним способом, рекурентними є експлікація, словникові відповідники та деме́тафоризація, що пояснюється природою лексичних одиниць.

Фразеологічні одиниці військової сфери становлять 25% досліджуваного матеріалу. Прийом експлікації (23%) у випадку аналізованих фразеологічних одиниць зустрічається рідше, ніж у раніше розглянутих типів: *Rocks and Shoals* – закони й правила ВМС США; *slick sleeve* – моряк,

який не дослужився до отримання відзнак на рукавах форми; *days and a wake-up* – певний період часу до закінчення військової служби або до перебазування. Натомість калькування у групі англословних фразеологічних одиниць військової сфери (31%) значно переважає над групами одиниць, утворених лексико-семантичним та морфологічним способами: *blues buddies* – друзьбани в блакитному (двоє військовослужбовців, які покидають базу у формі); *Devil Dog* – пес-чортяка (військовослужбовець ВМС США).

Словникових відповідників-фразеологічних одиниць нараховується 19%, що дорівнює показникові морфологічних лексем: *approach schedule* – план підходу десанту; *area denial* – ведення вогню на заборону. 17% від загальної кількості деме́тафоризованих одиниць припадає на фразеологічні лексеми: *forlorn hope* – підрозділ штурмовиків; *buckle for your dust* – бомбардувати. Прийом реметафоризації налічує також 10% від загальної кількості перекладених таким способом одиниць: *first light* – перші нічні. Транскодування та логічний розвиток поняття не застосовувалися для перекладу фразеологічних одиниць, що зумовлено характеристиками лексем цього типу.

Таким чином, фразеологічні лексеми є джерелом стилістично забарвленої лексики, яка вимагає особливого підходу для її передачі українською мовою. Спостерігається широке застосування прийому калькування, що спрощує сприйняття в мові перекладу, а також експлікації для уточнення та опису стилістично маркованої військової лексики вищевказаного типу. Прийоми логічного розвитку поняття та транскодування виявилися недовідомими у випадку фразеологічних одиниць, що пояснюється стилістичними особливостями цих лексичних одиниць, а також тим фактом, що вищевказані прийоми слугують винятково для адекватної передачі військових лексем, утворених морфологічним та лексико-семантичним способами.

Якщо вдатися до перекладацького аналізу загального корпусу стилістично маркованих одиниць військової сфери без звернення уваги на тип поповнення складу цього виду військової лексики, то слід зазначити, що найчастотнішою трансформацією виявилась експлікація, спрацювавши для 46% досліджуваного матеріалу: *Mustang* – офіцер, який швидко просувається по кар'єрній драбині; *profile* – заборона нести військову службу внаслідок серйозного травмування або поранення; *bust caps* – швидко стріляти (гатить); *G-7* – командир інформаційних операцій сухопутних військ.

Слідом за експлікацією з показником 23% йде калькування: *Fabian strategy* – Фабіанська страте-

гія (уникнення гострих бойових зіткнень із метою виснажити супротивника); *unrestricted reporting* – необмежене звітування.

Словниковий відповідник було знайдено для 13% загального обсягу опрацьованого матеріалу: *midcourse phase* – балістична (маршева) ділянка; *marshalling* – зосередження військ; *lead* – провідна позиція.

Деметафоризація становить 12%: *lawndart* – парашутист; *hit the silk* – стрибати з парашутом; *flight suit insert* – пілот.

Найменш уживаними з огляду на кількісне співвідношення виявилися прийоми *логічного розвитку поняття* (3%), *транскодування* (1,5%) та *реметафоризації* (1,5%).

Висновки. Отже, для перекладу утворених морфологічним способом стилістично маркованих лексем військової сфери застосовуються такі прийоми перекладу, як транскодування, експлікація, калькування, надання словникового відповідника. Під час перекладу утворених лексико-семантичним способом лексем доцільно вдаватися до експлікації, калькування, де- та реметафоризації, прийому логічного розвитку поняття та пошуку адекватних відповідників у мові перекладу, що є складним завданням для перекладача. Переклад фразеоло-

гічних одиниць військової сфери вимагає творчих зусиль та глибокого відчуття контексту. З-поміж прийомів перекладу фразеологічних одиниць переважає експлікація, оскільки важливо надати детальне пояснення у зв'язку зі значними відмінностями у військових реаліях англійських країн (зокрема, США та Великої Британії в нашому дослідженні) та України. Також дієвими для фразеологічних одиниць прийомами перекладу є калькування та пошук словникових відповідників.

Загалом у процесі перекладу англійських стилістично маркованих одиниць військової сфери найбільшу частку становлять експлікація та калькування. Це дає нам змогу зробити висновок, що мовні засоби, спрямовані на передачу військової лексики українською мовою, децю позбавлені креативності та спрямовані на якомога більш точне пояснення лексем на позначення реалій іноземних армій, дослівну передачу досліджуваної лексики. На підставі цього підтверджуються характерні ознаки військової фахової мови, а саме точність і змістовність.

Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо у вивченні та систематизації перекладної взаємовідповідності американської та української військової лексики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балабін В. Визначення поняття «військовий переклад». *Філологічні трактати*. 2018. Т. 10, № 3. С. 7–14.
2. Белова І.В., Павлова Ю.Е. Лексико-семантические особенности военного сленга в американском варианте английского языка. *Вестник Южно-Уральского государственного университета*. 2008. № 1(11). С. 33–38.
3. Василенко Д.В. Розвиток словникового складу англійської мови військової сфери ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2008. 26 с.
4. Вине Ж.-П., Дарбельне Ж. Технические способы перевода. Москва, 1978. 298 с.
5. Іграк К.Ю. Емоційно забарвлені елементи військової лексики. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. 2017. № 25. С. 55–59.
6. Левицкая Т.Р., Фитерман А.М. Теория и практика перевода с английского языка на русский. Москва : Издательство литературы на иностранных языках, 1963. 263 с.
7. Романова С.П., Коралова А.Л. Пособие по переводу с английского языка на русский. Москва : КДУ, 2007. 176 с.
8. Селіванова О.О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Монографічне видання. Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.
9. Селіванова О.О. Проблема диференціації перекладацьких трансформацій. *Нова філологія*. 2012. № 50. С. 201–208.
10. Федоренко С.В., Бернадіна А.В. Загальна характеристика фахової мови військової сфери (на матеріалі англійської мови). *Нова філологія*. 2021. № 83. С. 257–363.